

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
У РОМАНАХ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО
(на матеріалі романів «Дванадцять, або виховання жінки в умовах,
не придатних до життя» та «Ескорт у смерть»)**

У статті розглянуто особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому просторі романів І. Роздобудько. Проаналізовано трансформацію їх лексичного наповнення.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, функціонування, трансформація.

Ткаченко Е.В. Особенности функционирования фразеологизмов в романах Ирен Роздобудько (на материале «Двенадцать, или воспитание женщины в условиях не пригодных для жизни» и «Эскорт в смерть»). В статье рассматриваются особенности функционирования фразеологических единиц в художественном пространстве романов И. Роздобудько. Проанализирована трансформация их лексического наполнения.

Ключевые слова: фразеологическая единица, функционирование, трансформация.

Tkachenko O.V. Features of phraseological units functioning in Irene Rozdobud'ko's novels of (based on «Twelve, or women education in uninhabitable conditions » and «Escort to Death»). This article deals with the of phraseological units functioning in the feature space of I. Rozdobud'ko's novels. Different types of transformations as for phraseological unit lexical content are analyzed.

Keywords: phraseological unit, functioning, transformation.

Останнім часом в мовознавстві актуалізувалося питання про художній текст як прояв індивідуальної картини світу письменника. Вивчається мова творів окремих авторів (В.Б. Білоус, М.В. Кравченко, Т.В. Монахова), ідіостилю письменників (О.С. Переломова, В.Ф. Півень, Р.І. Стефурак), проблема художнього тексту та елементів його творення (В.А. Герасимчук); порушуються питання особливостей впливу на свідомість читача жінки й чоловіка в текстах засобів масової інформації (О.С. Волинчик на російськомовному матеріалі). Н.В. Собецька та О.М. Ткаченко розглядають способи творення жіночих образів у прозових текстах авторів-чоловіків (на матеріалі текстів І. Андрича [13], А. Любченка, Д.Г. Лоуренса [12]). Предмет зацікавлення науковців останнім часом становить поняття «жінка як творець художнього тексту». О. Забужко у своїй лекції «Жінка-автор у колоніальній культурі: український приклад» (1996 р.) звертає увагу на історичні передумови, що спричинили зміну в сприйнятті жіноцтва в письменницькій діяльності та в загальній культурі народу [2], а І.В. Хабарова у своїй дисертаційній розвідці досліджує саме жіночу творчість та специфіку змалювання жіночих, чоловічих та дитячих образів у драматичному тексті [16].

Художні тексти І. Роздобудько ще не були предметом детальних літературних і мовознавчих студій, проте активно зміцнюють позиції автора як сучасного й успішного, актуального. Варто зауважити, що за результатами ТОП-10 журналу «Главред» Ірен Роздобудько входить у десятку найуспішніших письменників України, романи цієї авторки продаються стабільно [14].

Цей факт змушує задуматися над специфікою тексту та мовними засобами, що впливають на свідомість читача, роблять текст не тільки змістовним, а ще й яскравим, зрозумілим та близьким читачеві.

В одному зі своїх інтерв'ю письменниця зазначає: «Я не поділяю літературу на жіночу та чоловічу» [5], – і стверджує: «Усі свої твори намагаюся писати чесно, я все пропускаю крізь себе» [1]. Думаємо, саме тому центральними персонажами романів І. Роздобудько традиційно є сильні та неординарні особистості, вони й зумовили вибір матеріалу для дослідження. Отже, об'єктом нашої розвідки є текст романів «Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя» та «Ескорт у смерть». Предмет дослідження – фразеологізми, використані автором у названих творах, особливості їх функціонування в тексті романів, оскільки участь фразеологізмів у створенні оповіді підсилює прагматичний потенціал тексту, що виражається в «здатності тексту впливати на рецептора, викликати в людини інтелектуальну чи емоційну реакцію на передане повідомлення» [4].

Дослідження фразеологічних одиниць складно уявити без аналізу контексту, в якому вони реалізуються. Темі реалізації та функціонування фразеологізмів у просторі художнього тексту присвячені роботи А.Ю. Васіної, Т.О. Євтушеної, Т.В. Здіховської, Т.В. Кедич, О.В. Мерзлікіної, В.А. Папіш, Т.А. Шульги, Л.Ф. Щербачук та ін.

Текстовий матеріал романів І. Роздобудько засвідчує використання близько 50 фразеологізмів, що функціонують для створення жіночих образів у романах, як головних героїнь, так і другорядних персонажів. Характерною рисою окреслених творів можна назвати, крім іншого, відсутність постійного оповідача, у зв'язку з чим виокремлюються такі варіанти введення фразеологічних одиниць: 1) автор про героїню (*Дана побачила – ні, скоріше, відчула – ту єдину важливу нитку, що ще пов'язувала її з життям* (8: 158)); 2) героїня про себе (*Уяви собі – тільки я буду, як біла ворона!* (8: 6); *Я поставила на собі жирний хрест* (7: 38)); 3) героїня про навколишнє (*Не зронив ані пари з вуст...* (7: 68); *На них, відверто кажучи, і тримається мій бізнес* (7: 59)); 4) інші про героїню (*І ось зараз їй було соромно, що вона не виправдала моїх сподівань* (7: 28)). Варто зазначити, що кількість уживання фразеологічних одиниць у висловлюванні не постійна. Для вербалізації думки автор не завжди обмежується одним фразеологізмом: *Придивляючись до русоволосої красуні Марини, енергійної на людях і, як йому здавалося, геть зламаной всередині, та вишуканой «леді» Дани В'ячеславівни, він дійшов висновку, що патологічний потяг до вбивства може ховатися під сяйливою маскою суцільного зовнішнього задоволення життям* (8: 84). Так у тексті зустрічаються сурядні відношення між фразеологізмами, що оформлюють ряди однорідних членів: *Але Дана жодним жестом не видавала себе і трималася на відстані й велично пропливала повз нього, як біла мініатюрна ладдя повз чорний човен рибалки* (8: 131); *За годину вона перетворюється на «дівчину із натовпу» й розчиниться у ньому* (8: 14); *Хтось – зупиняється й повертає назад, хтось – вважає, що вхопив Бога за бороду, і деградує, не помічаючи цього, хтось – просто спивається, хтось перетворюється на клоуна...*(7: 270). Подібні способи введення декількох

фразеологізмів у речення створюють додаткове експресивне навантаження, що активізує увагу читача і не створює при цьому ефекту штучного підсилення емоцій.

Як особи сильні, персонажі романів І. Роздобудько дозволяють собі іронізування, розповідаючи про: своє дитинство: *Але, думаю, якби вони були живі, то знайшли б мені «гідну партію» і я була б позбавлена справжнього кохання – такого, як відчувала тепер* (7: 42). ...*дужмяний фарш, здобрений цибулею, часником та різними спеціями, здавався їй вінцем творіння рук людських* (8: 47); своє становлення в професії: *Однак друге піддається й учнівському перу...* (7: 276). *Але в ті часи, коли у мене в кишені було останні три гривні, я ніколи не дозволяла собі про це говорити вголос* (8: 79); про зовнішність чоловіка/жінки: *Мавні вже ніколи не стати людиною, навіть якщо вона одягне піджак і краватку* (7: 242). *До початку робочого дня вона мала бути свіжою, як огірочок* (8: 115); власне ставлення до певних подій: *Тепер ти - пародія на саму себе* (7: 269). *Уявляю, що вони напишуть про мене, як обіллють брудом мого Ладокура* (8: 74); оточуючих: *Хтось – зупиняється й повертає назад, хтось – вважає, що вхопив Бога за бороду, і деградує, не помічаючи цього, хтось – просто спивається, хтось перетворюється на клоуна...* (7: 270). *Марина помітила, що «Чорний король» подивився на неї з цікавістю – гачок було закинута* (8: 18). Проте не відчуємо подібних значенневих нашарувань, коли йдеться про систему моральних цінностей, актуальну для них: *Просто живи своїм життям і не прилірай чуже* (7: 270); про батьків: *Але через кілька років будинок спорожнів – батько загинув на полюванні, а мама якось швидко згасла* (7: 60). *«Людина – це звучить гордо!» - вторив їй батько* (8: 24); про місце людини в суспільстві: *Хвилюватися я почала лише тоді, коли сором почав душити мене всюди, хоч де я була...*(7: 35). *Насправді я не так уже й не люблю цей світ. Я просто волю його переробити* (7: 7). На нашу думку, це свідчить на користь того, що через героїв творів проступають і факти власного зростання авторки як індивідуума, формування її світогляду, принципи життєвої філософії.

Проаналізувавши використані в текстах романів фразеологічні одиниці, ми звернули увагу на їх структурно-семантичні зміни. Так у текстовому матеріалі виділяємо фразеологізми з поширенням лексичного наповнення у препозиції: *Виявляється, залізну завісу піднято...* (7: 275), пор.: *підняти завісу* [11: 511]; ... *розсердилася нарешті Марина, полишаючи марні спроби вдягнутися й привести себе до пристойного вигляду* (8: 128); *Вона виникла випадково і канула в небуття* (7: 10), інтерпозиції: *Тепер ти – пародія на саму себе* (7: 269); *Ось у цій шубі з домашніх тварин, у білих плямках під пахвою, з яких може розгорітися справжня шекспірівська драма* (7: 10); *Своїми «іншими» вона зводила мене з розуму, доводила до необачності та абсурду* (7: 27); постпозиції: *Але якби моє серце не було таким великим і містким, воно б розірвалося від однієї згадки про те, як вона віддавала це «найдорожче» до тисячі чужих рук* (7: 30), пор.: *велике серце* [11: 639]; *І коли це сталося, вирішила, вирішила – настав час змінити удачу* (7: 11). Подібні зміни у складі фразеологічних одиниць не тільки підсилюють експресивність змісту, але й увиразнюють образи, роблять їх близькими читачеві, змушують співчувати.

Поширення фразеологізмів у художньому тексті зумовлює появу індивідуально-авторських новотворів, що повністю або частково змінюють своє значення. Цікавою є оказіональна зміна значення фразеологічної одиниці *пїти з життя* [11: 516]. Шляхом уміщення одиниці в контекст розширюється її значення: *Можливо, це зніме й напругу, й цю хворобливу зацікавленість, що виникла нізвідки й має так само непомітно пїти з її спокійного облаштованого життя* (8: 83), – і сигналізує про закінчення стосунків, а не смерть.

У романах І. Роздобудько часто зустрічаються фразеологізми зі словом-компонентом *життя-шлях*: *Зупинитися посеред шляху – це доля слабких, крім того, це банальна психологічна пастка* (7: 269). *А ще гадаю, що ви перебільшуйте свою роль в її житті* (7: 238). У романі «Дванадцять...» автор говорить про проблему вибору принципів існування в сучасному світі та способів реалізації особистості в ньому. Із цією метою І. Роздобудько увиразнює мову твору фразеологічними одиницями відповідного змісту. У романі «Ескорт у смерть» названі фразеологізми мають інше смислове навантаження: вони окреслюють принципи та якість існування людини: *Він знав, що його відсутність саме у вихідний – страшна провина, за яку він розплачуватиметься вислуховуванням гнівних тирад дружити про те, що вони живуть не «по-людському»* (7: 121). *Гот зараз, коли здавалося б, настав час жити «на повен розмах», почала пускати свої корені у кожну клітинку її ества...* (8: 112). Компоненти «по-людському» та «на повен розмах» письменниця подає в лапках. Подібне внесення фразеологізмів у текст є не винятковим, авторка не рідко вмщує фразеологічні одиниці в лапки. Уважаємо, що такий спосіб залучення ФО у текст має додаткове прагматичне значення: у лапках подаються слова, що автор не вважає своїми, тобто акцентує увагу на стереотипності висловлювань або на виголошенні їх із відтінком презирливості чи іронічності.

Звертання до стереотипності уявлень виявляється в іншій групі фразеологізмів із тваринною символікою: *Фантастика: молода, красива, здорова, віддана тобі, як пес, покїрна й несамовито закохана, а не була тобі потрібна!* (8: 147). *Ти ж боявся, що я буду квочкою, пам'ятаєш?* (7: 232). Традиційно *пес* (собака) символізує надійного вірного друга [10], а *курка* (квочка), хоч і символізує чудові материнські якості, але й є знаком недалекої людини [10].

З огляду на специфіку функціонування та контекст фразеологічні одиниці у текстах романів можна поділити на такі групи: 1) поведінкові (підкреслюють поведінку жінки у певних умовах): *перегорнути сторїнку, стати квочкою, бути богом, віддавати себе, зводити з розуму* (7: 8, 219, 43), *ракувати копїйки, керувати стосунками, тягнути на собі* (8: 79, 17, 10); 2) реакційні (метафоризований опис сприйняття ситуації, фізичний та психічний стан): *душить сором, задихатися від гїркоти, швидко згасати* (7: 35, 60); 3) поведінково-реакційні (містять значення обох попередніх категорій): *зробити вибір, облити брудом* (8: 148, 74); *вписувати в рамки, пародїя на саму себе* (7: 19, 269); 4) просторові (вказують на певне місце): *їти проти течїї, стати пеклом, канути в небуття, пїрнати у вїчність* (7: 282, 51, 10, 7); *стрибнути у прїрву* (7: 74, 83, 81); 5) фразеологізми-визначення (є синонімічними до обставин та предметів і окреслюють їх у цілому): *цікавий екземпляр, шекспїрівська драма* (7: 12, 10); *твереза думка, вінець творїння* (8:125, 25); 6) паремії (окрема

група, що в тексті має вигляд речень-повчань, висловлювань із дидактичним змістом: *сіяти добре та вічне* (8: 74); *людина — це звучить гордо* (8: 24).

У романах І. Роздобудько фразеологізми виконують різноманітні функції. Використання фразеологічних одиниць для окреслення жіночих образів художнього тексту не тільки збагачує його різнотипними мовними засобами та допомагає уникнути одноманітності, а й робить образи більш рельєфними. Авторське використання фразеологізмів спрямовує читача на осмислення образу не тільки на інтелектуальному, а й на емоційному рівні. Проте не можна говорити, що одне міні-дослідження фразеологічного матеріалу, зафіксованого в романах І. Роздобудько, відповідає на всі питання, пов'язані з особливостями функціонування мовних одиниць у художньому тексті, воно лише накреслює перспективи подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Женщины** покупают «глинец» из-за одиночества и бессилия. — [Режим доступу] : <http://ianp.com.ua/ru/news/life/read/8904/>.
2. **Забужко О.** Жінка-автор у колоніальній культурі: український приклад / О. Забужко. — [Режим доступу] : <http://exlibris.org.ua/zabuzko/r05.html>.
3. **Здиховська Т.В.** Роль фразеологічних одиниць у художніх текстах / Т.В. Здиховська — [Режим доступу] : http://www.nbuuv.gov.ua/Portal/natural/pvnuu/filolog/2010_2/R1/Zdihovska.pdf.
4. **Короткий** словник перекладацьких термінів. — [Режим доступу] : http://referaty.net.ua/referaty/referat_23547.html.
5. **Літературу** нельзя делить на мужскую и женскую. — [Режим доступу] : <http://www.bagnet.org/news/ukraine/116669>.
6. **Мерзлікіна О.В.** Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / О.В. Мерзлікіна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2001. — 14 с.
7. **Роздобудько І.** Дванадцять, або виховання жінки в умовах, не придатних до життя : [роман] / Ірен Роздобудько. — Харків : Фоліо, 2008. — 287 с.
8. **Роздобудько І.** Ескорт у смерть : [роман] / Ірен Роздобудько. — Харків : Фоліо, 2007. — 160 с.
9. **Селіванова О.** Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. — Полтава : Довкілля, 2006. — 716 с.
10. **Словник** символів. — [Режим доступу] : http://ukrlife.org/main/evshan/symbol_k.htm
11. **Словник** фразеологізмів української мови / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. — К. : Наукова думка, 2008. — 1104 с.
12. **Собецька Н.В.** Типологія жіночого характеротворення в прозі Д.Г. Лоуренса та А. Любченка : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Н.В. Собецька; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2007. — 20 с.
13. **Ткаченко О.М.** Жіноча персонасфера Іво Андрича: концептуальні засади та семантичні конфігурації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.03 «Література слов'янських народів» / О.М. Ткаченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2008. — 19 с.
14. **Топ-10** — [Режим доступу] : <http://bukvoid.com.ua/events/raityng/2010/12/22/181539.html>.
15. **Ужченко В.Д., Ужченко Д.В.** Фразеологія сучасної української мови : [посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів] / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 400 с.
16. **Хабарова І.В.** Російська жіноча драматургія другої половини 80-х — 90-х років ХХ ст. (герой, конфлікт, хронотоп) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 «Російська література» / І.В. Хабарова; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. — Х., 2007. — 20 с.
17. **Щербачук Л.Ф.** Загальномова та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.Ф. Щербачук; Дніпропетровськ. держ. ун-т. — Дніпропетровськ, 2000. — 18 с.